

στο μικροσκόπιο...

Η Τουρκία και η Ευρώπη

Του Θεόδωρου Κουλουμπής*

Η σύγκρουση ανάμεσα στην εκλεγμένη κυβέρνηση και το βαθύ (Κεμαλικό) κράτος της Τουρκίας φαίνεται να εισέρχεται σε μια νέα και κρίσιμη φάση μετά τις πρόσφατες και πολυάριθμες συλλήψεις υπόπτων στην υπόθεση «Εργκένεκον». Αν η πολύκροτη δίκη της παράνομης οργάνωσης, η οποία κατηγορείται ότι συνωμοτούσε για να προκαλέσει αποσταθεροποιητικές συνθήκες που θα οδηγούσαν σε ένα ακόμη στρατιωτικό πραξικόπημα στην Τουρκία, συνεχισθεί σε χρόνο και έκταση, η κατάσταση στην Τουρκία μπορεί να ξεφύγει από κάθε κοινοβουλευτικό έλεγχο.

Το βιβλίο του Γιάννη Γρηγοριάδη που πρόσφατα κυκλοφόρησε στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις Palgrave/ Macmillan «Trials of Europeanization: Turkish Political Culture and the European Union» ρίχνει άπλετο φως στο σύμπλεγμα των εξελίξεων του γειτονικού μας κράτους. Ο νέος συγγραφέας (32 ετών) είναι λέκτορας στο Τμήμα Τουρκικών και Ασιατικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Με εξαιρετες σπουδές στην Ελλάδα, τις ΗΠΑ και τη Βρετανία, με προηγούμενη διδακτική και ερευνητική εργασία σε Τουρκία, Βρετανία και Γερμανία, και με άνεση στον χειρισμό οκτώ γλωσσών (μεταξύ των οποίων τα τουρκικά, ρωσικά και αραβικά) αποτελεί ένα λαμπρό πρότυπο ερευνητή, επιστήμονα και πανεπιστημιακού δασκάλου.

Κεντρική υπόθεση εργασίας του καλογραμμένου και μεθοδολογικά συγκροτημένου βιβλίου είναι ότι η προοπτική ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά το 1999 επέδρασε αποφασιστικά στη σταδιακή φιλελευθεροποίηση της τουρκικής πολιτικής κουλτούρας. Η γειτονική μας χώρα βρίσκεται προφανώς κάπου στη μέση μιας μεταβατικής περιόδου μεταμόρφωσης από «κράτος υπηκόων» σε «κοινωνία ενεργών πολιτών». Είναι μια αισιόδοξη πρόταση του συγγραφέα που με βρίσκει σύμφωνο, διότι πιστεύω ότι η επιστημονική αισιοδοξία ή απαισιοδοξία μπορεί πολλές φορές να λειτουργήσει ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία.

Καθώς ο αναγνώστης περιδιαβάζει στις σελίδες του βιβλίου του Γιάννη Γρηγοριάδη αντιλαμβάνεται

μια μεγάλη ειρωνεία της ιστορίας: η Οθωμανική Αυτοκρατορία δημιουργήθηκε με τη δύναμη των όπλων, αλλά τώρα η Ευρώπη «εκδικείται» τη διάδοχό της χρησιμοποιώντας τον μοχλό της «ήπιας ισχύος» που της εξασφαλίζει η διαδικασία της διείρυνσης. Η μελέτη του Γρηγοριάδη αναδεικνύει επίσης την πολυπλοκότητα της τουρκικής πραγματικότητας παρακάμπτοντας υπεραπλουστεύσεις κάθε μορφής. Αξίζει να αναφερθούμε παρακάτω σε ορισμένα παραδείγματα αποδόμησης των τουρκικών εξελίξεων με τη μορφή ερωτημάτων που άμεσα ή έμμεσα θέτει ο συγγραφέας:

1. Είναι συμπαγή και αδιαφοροποίητα τα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα της σύγχρονης Τουρκίας, το βαθύ κράτος και το ισλαμογενές κόμμα του Ταγίπ Ερντογάν; Η απάντηση του συγγραφέα είναι αρνητική, καθώς αναφέρει αρκετές ενδείξεις εσωτερικών διαφοροποιήσεων και στα δύο στρατόπεδα. Για παράδειγμα, η παθητική σχεδόν αποδοχή από το στρατιωτικό / γραφειοκρατικό / δικαστικό κατεστημένο της δίκης Εργκένεκον, για σωρεία συνωμοτικών πράξεων, είναι μια ένδειξη ότι η περίοδος των στρατιωτικών επεμβάσεων στην πολιτική πνέει τα λοίσθια. Παρομοίως, η φονταμενταλιστική πτέρυγα του κυβερνητικού κόμματος σταδιακά φαίνεται να απομονώνεται.

2. Είναι συμπαγής και αδιαφοροποίητη η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στην Τουρκία; Η απάντηση είναι και εδώ «όχι». Η Επιτροπή βλέπει τη διαδικασία με καθαρά τεχνοκρατικά κριτήρια που συνδέονται με την τουρκική προ-

σαρμογή ή μη στα κριτήρια της Κοπεγχάγης. Το Ευρωκοινοβούλιο εκφράζει πολιτικές επιλογές με έμφαση στον αυξανόμενο πληθυσμό και την επικρατούσα θρησκεία (Ισλάμ) της Τουρκίας. Και τα κράτη-μέλη της Ένωσης ταξινομούνται ανάλογα με τις εκάστοτε ηγεσίες τους (π.χ. Μπράουν, Σαρκοζί, Μέρκελ) σε φιλοτουρκικές ή τουρκοσκεπτικιστικές τοποθετήσεις.

3. Ο Ερντογάν διαπραγματεύεται με την Ευρώπη ή με το εσωτερικό πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα της χώρας του; Η απάντηση εδώ είναι «και με τους δύο συγχρόνως». Επακόλουθο είναι να μειώνεται το εύρος, η συχνότητα και η αποτελεσματικότητα των διπλωματικών του ελιγμών.

4. Αποτελούν οι έννοιες «Ισλάμ» και «Δημοκρατία» σχήμα οξύμωρο ή είναι δυνατόν να δημιουργηθούν «ισλαμοδημοκρατικά κόμματα» σε αντιστοιχία με τα χριστιανοδημοκρατικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης; Και εδώ η απάντηση είναι ότι «τίποτα δεν αποκλείεται». Βλέπουμε για παράδειγμα τον Ερντογάν να προωθεί τον εξευρωπαϊσμό για να εδραιώσει αυξημένες θρησκευτικές ελευθερίες στο άκαμπτο κοσμικό καθεστώς του Κεμαλισμού. Από την άλλη πλευρά ακούγονται συχνά προειδοποιήσεις των παλιοκεμαλιστών σχετικά με την κρυφή ισλαμιστική (θεοκρατική) ατζέντα του Τούρκου πρωθυπουργού που θα εφαρμοστεί όταν και οι τελευταίες δυνάμεις του κοσμικού κράτους θα έχουν πλήρως εξουδετερωθεί.

5. Ποιος είναι ο ορισμός ενός «Τούρκου»; Η εκδοχή του παραδο-

σιακού Κεμαλισμού είναι ότι κάθε υπήκοος της Τουρκίας, ασχέτως γλωσσικής ή θρησκευτικής ιδιαιτερότητας, είναι Τούρκος. Με την εισαγόμενη, όμως, ευρωπαϊκή φιλελευθεροποίηση αρκετοί Τούρκοι διανοητές έχουν εισαγάγει τον όρο «Turkiyeli» που ελεύθερα μεταφράζεται «γεννημένος στην Τουρκία». Αυτό επιτρέπει σε μειονότητες όπως την κουρδική (και άλλες) να συμμετέχουν στα κοινά με την ιδιότητα του πολίτη και όχι πλέον του πλήρως αφομοιωμένου υπηκόου.

6. Πόσο ισχυρό παραμένει στην Τουρκία το λεγόμενο Σύνδρομο των Σεβρών; Η απάντηση είναι ότι ο φόβος της διχοτόμησης/πολυδιάσπασης της Τουρκίας παραμένει βαθιά ριζωμένος στο υποσυνείδητο του μέσου Τούρκου. Ετσι η αναγνώριση μειονοτικών δικαιωμάτων, ιδίως για την κουρδική κοινότητα, λειτουργεί αναβλητικά σε κάθε ρηξικέλευθη προσπάθεια προάσπισης των μειονοτικών δικαιωμάτων.

7. Και ένα τελευταίο αλλά κρίσιμο ερώτημα είναι το εξής: Αν τελικά η Τουρκία εισπράξει ένα ηχηρό «όχι» από την Ευρωπαϊκή Ένωση, θα εγκαταλείψει την εισαγόμενη φιλελευθεροποίηση επιστρέφοντας σε συνθήκες εσωτερικού αυταρχισμού και αναθεωρητικών αξιώσεων σε βάρος των γειτόνων της; Ο πρωθυπουργός Ερντογάν έχει επανειλημμένα δηλώσει ότι η διαδικασία εκδημοκρατισμού θα προχωρήσει ούτως ή άλλως, τονίζοντας ότι «τα κριτήρια της Κοπεγχάγης είναι και κριτήρια της Αγκυρας». Η απάντηση του συγγραφέα (και του γράφοντος) στο τελευταίο αυτό ερώτημα είναι ότι «μόνο ο χρόνος θα δείξει».

Εισηγούμαι ότι το εξαιρετικό αυτό βιβλίο –που ξεφεύγει από τον συνηθισμένο ελληνοκεντρικό μας επαρχιωτισμό– πρέπει να μεταφραστεί και να εκδοθεί στη ελληνική και στην τουρκική γλώσσα. Για μας τους Έλληνες αποτελεί ένα πολύτιμο βοήθημα ώστε να απαντήσουμε στο υπαρξιακό ερώτημα «ποια Τουρκία μας συμφέρει»; Για τους Τούρκους το ερώτημα είναι ακόμη σημαντικότερο: «ποιοι είναι και πού πάνε;»

* Ο κ. Θεόδωρος Κουλουμπής είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και αντιπρόεδρος του ΕΛΙΑ-ΜΕΠ.